

Miran Komac

Črno in belo v barvah¹

(nagovor na mednarodni konferenci, Ljubljana, 21.10.2011)

Film *Črno in belo v barvah*, leta 1976 ga je podpisal francoski režiser Jean-Jacques Annaud, mi je posebno drag: kritičen pogled do rase in rasizma, parodija kolonializma, sarkastično analiziranje nacionalizma in opozorilo, da je potrebno znanstvene dosežke jemati *s ščepcem soli*, so mi ostali blizu od tedaj, ko sem film prvič videl. Pogosto se spomnim na to filmsko mojstrovino, ko nanese razprava na romske tematike v Sloveniji in na dogajanje ob ali na projektu »*Dvig socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti*«. Škoda, da je današnja družboslovno-humanistična stroka, prava in umišljena, tako trdosrčno vezana na pike, da jim zmanjkuje časa za vsakdanje življenje.

a.

Romska zgodba je lahko tako črna! In niso samo Romi žrtve.

Tri desetletja sem potopljen v narodno manjšinski problematiki. Zadnje desetletje brodim tudi med Romi; v preteklem letu pa mi je voda segla do ust. Prepričan sem bil, da je 90% krivde za romsko »nesrečo« potrebno pripisati *večinskemu narodu*, ne-Romom, ostalih 10% pa gre na rovaš Romov. Marsikatera grenka izkušnja, ki me je doletela v teh letih, posebej v zadnjem letu in pol (2010–2011) pravi, da je potrebno krivdo za *romsko smolo*, *nesrečo*, pa tudi za romsko *capljanje na mestu* porazdeliti med ne-Rome in Rome. Res je, romska narodna manjšina je *skupnost*² »*splošnega pomanjkanja*«. Primanjkuje jim vsega: prostora, komunalno urejenega prostora, kapitalov vseh vrst (socialnega, kulturnega, finančnega, itd.), tolerance s strani ne-Romov. Nimajo nosilcev eksplozij, ki bi jih ponesli iz družbenega obrobja bližje vzvodom upravljanja z javnim dobrim.

---

¹ Noirs et Blancs en Couleur (1976), režiser Jean-Jacques Annaud.

² Skupnost je definirana z dvema značilnostma: prva, mreža čustvenih (angl. affect-laden) odnosov med skupino posameznikov; odnosov, ki se pogosto med seboj križajo in se medsebojno krepijo (...), ter druga, pripadnost skupnim vrednotam, normam in pomenom ter skupni zgodovini in identiteti – na kratko, k določeni kulturi« (Etzioni, 1997: 127). Povzeto po: Maša Filipovič Hrast: Spremembe sosedskih odnosov kot odziv na zahteve delovnega življenja? Teorija in praksa. Ljubljana, let. XLVI št. 4, str. 487

Toda to jih ne osvobaja zaveze, ki pravi, da so pravice povezane z *dolžnostmi*; da početje Romov zadeva tudi pravice ne-Romov. Ne morejo se obnašati tako, kot da živijo v družbi brez meja, v družbi brez obveznosti.

Pogosto sedim v kakšnem romskem naselju, opazujem potovanje Romov od jutra do večera – kakšna entropija časa! Zavržene energije in življenjske moči! Je to *pravo* romsko življenje? Je *pravo* romsko življenje obsojenost na vrtenje v krogu? Prekladanje votlega v prazno. Ko nekdo prestopi prag zaprtega romskega kroga, ko stopi med *civile*, postane *ne več naš*. Mnogo lažje je odstriči tistega, ki štrli iz povprečja kot pa *štrlečega* postaviti za zgled. Da bi dosegli njegov nivo je potrebno garati, proces je dolgotrajen, uspeh ni v naprej zagotovljen.

Sta *prodajalec na premični stojnici* in/ali *zbiratelj sekundarnih surovin* poklica, ki bosta Rome izvlekla iz ekonomske bede?

Verjamem, da bo po moji izpovedi, predstavljeni v naslednjih stavkih marsikdo dejal, da nam Komac servira nabirko stereotipov. Naj! Sam opisujem le dogodke, ki so se resnično dogodili; opisujem jih zato, da predstavim večplastno dogajanje v procesu nastajanja projekta in dogodke v prvem letu izvajanja projekta. Res je, tudi o delu inštituta bi bilo mogoče zapisati marsikatero kritično opombo. Ampak o tem naj razmišljajo drugi.

Ocena izvedbe projekta je pri Romih *odvisna od osebne dobrobiti*, ki mi jo projekt prinaša. Če imam kakršno koli osebno korist je projekt kvaliteten, morda celo zelo dober; če mi ne prinaša kaj dosti, je projekt zanič. Še najbolj nesramno je zaletavanje v projekt *novih, samooklicanih romskih voditeljev*. Prišlekov, ki si lastno socialno varnost želijo zagotoviti s trženjem blagovne znamke – jaz sem Rom!

Katera opcija prevlada v ključnih trenutkih? Se Romi odločajo za *civilno* opcijo, ki jim (lahko) nudi izhod iz romske revščine in geta, ali za *romsko* opcijo, ki jim nudi, kljub vsemu siromaštvu in marginalizaciji določeno *varnost in solidarnost* v primeru življenjskih stisk? Na podlagi pridobljenih informacij je mogoče trditi, da predstavlja pridobitev izobrazbe še vedno pot za pobeg iz romskega miljeja. Našla se je univerzitetno izobražena Rominja, pedagoške smeri (starejša gospa, v pokoj se odpravlja); povprašal sem jo ali bi želela sodelovati v projektu. Njen odgovor je bil: »Dobili ste točne informacije o meni, vendar ne bom

sodelovala v vašem projektu. Hvala za povabilo in želim vam veliko uspeha pri delu.«
Verjamem, da je lažje preživeti z mimikrijo.

»*Težek narod je to*«, mi je govoril Rom, ki se le občasno vrača v rodno romsko vas. Nisem vedel, kaj točno je s tem mislil; sedaj menim, da je mislil na *sitnarjenje*, na *nadležnost*, na to, da se zelo neradi *prilagajajo* okolju, *zahtevam prostora in časa*. Njihovo početje, njihova neinventivnost in njihova strahovita pasivnost me ne bi motila, če bi njihovo početje zadevalo samo Rome.

V romski zgodbi je vedno obilo nedokončanega. Tudi tedaj, ko je vse dogovorjeno, določeno in odločeno se pokaže, da je vedno še nekdo poleg, da je pravi problem nekaj povsem drugega. Ali pa se nam *civilom* samo zdi. Romi puščajo obilo maneverskega prostora. Hoja v krogu ponuja zavetišče znanega.

Ko stopim v romsko hišo, me že med vrati zadane vprašanje: »*kdaj boš pa mene zaposlil?* Ja, pa moja hčerka bi tudi lahko bila romska pomočnica!« Štiri milijone evrov imaš, pa denar deliš samo tistim, ki so lažni Romi, tistim, ki ne želijo biti Romi!

Delo z Romi, naj bo še tako navdušujoče, zanosa polno, se v določenem trenutku zaustavi. Čez noč smo tako rekoč na začetku. Kaj se je dogodilo? Kaj smo storili napak? Tega nam nihče ne razkrije.

Mislil sem, da bodo projekta, ki bo »*spremenil romski svet*« vsi veseli – Romi, strokovna javnost, lokalni politiki. Zmotil sem se! Vsem je projekt tujek; *projekt je vsem v napoto!* *Projekt je vsem odveč!* Projekt je stopil v že leta utečene odnose, v že leta donosen vir preživljanja – ozki skupinici Romov, romskim aktivistom, lastnikom nevladnih organizacij, Ljudskim univerzam, lokalnim politikom in politikantom. Globoka odbojnost/odpor do prišlekov iz centra, ki so jim prišli solit pamet, pokažejo z vsako gesto. Posebej nervozni postanejo tedaj, ko jih sprašuješ po rezultatih projektov, ki so jih izvedli v preteklih letih.

Rezultat je nepremostljiv jarek med *nami* in *njimi*. Stoletja grajen in zgrajen odnos življenja drugega ob drugem. Tudi v okoljih, kjer se poudarja harmonično življenje med Romi in *civili*, je prišleku kmalu jasno, da so meje med Romi in ostalimi jasno postavljene. Bivanje v sožitju pomeni bivati drug ob drugem in ne bivati skupaj!

Prekletstvo INV je, da te napoji karitativnosti in altruizma, prepričanjem, da je potrebno skupnosti, na kateri gradiš lastno življenjsko in profesionalno kariero, tudi kaj vrniti. Princip velja za vse manjšine, ne samo za Rome. Opaziti je možno velik razkorak med »*profesionalno nevtralnostjo*« *strokovne javnosti* (to običajno ni nič drugega, kot pobrati denar in o ugotovitvah *romske nesreče* poročati na bombastičnih tiskovnih konferencah, še boljše sila pomembnih konferencah) in *otožnostjo inv-jevcev*, ki se v lomastenju po zdravi pameti ne znajdejo.

Koliko zgodb se je napletlo v tem projektu! Z Romi se pogosto ne najdemo na skupni valovni dolžini. Kot, da bi živeli v dveh svetovih. Izbruhi branjenja lastnega prav so včasih prav panični. Včasih se pojavijo povsem neracionalne obtožbe. Uporabljamo iste besede, le njihova vsebina je različna.

b.

Romska zgodba **je tudi barvito rožnata!** In niso samo *Romi radostnih obrazov!*

Veseli smo **Romskih izobraževalnih inkubatorjev**. Ideja temelji na izhodiščih, načelih in ciljih, ki so zapisani v dopoljnjeni Strategiji vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji – dopolnjena verzija (leto 2010). V strategiji je govora o pomenu »romskega« naselja, znotraj katerega naj se odvija predšolska vzgoja (kjer je to seveda možno in potrebno), učna pomoč in obšolske dejavnosti. Da bi bilo možno izvajati predvidene aktivnosti je potrebno spodbujati izgradnjo večnamenskih prostorov, v katerih bi lahko izvajali predšolsko vzgojo, učno pomoč za učence in dijake, izobraževali odrasle, kjer bi bila pisarna romskega svetnika, pisarna centra za socialno delo, itd.). Prenos vzgojnih aktivnosti v romsko naselje bi lahko predstavljalo *pomembno pomagalo* tvorbe romske narodne skupnosti. Večnamenski prostori so *orodja za dvig socialnega in kulturnega kapitala*, zato jih ni mogoče obravnavati kot pot v *getoizacijo* romske narodne skupnosti!!

Projekt Dvig socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti je možno postaviti v mnoge funkcije. Za potrebe današnjega srečanja navajam štiri:

- a. »izgradnja« *kvalificiranega upravljalnega sloja* sestavljenega iz pripadnikov romske narodne skupnosti/manjšine. V tem procesu aktivno sodelujemo. V projektu Dvig socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti ima Romski akademski klub (RAK) *izjemno pomembno, morda celo ključno vlogo*. Samo upamo lahko, da bodo do zaključka projekta akumulirali dovolj kapitala, da bodo uspeli nabrati dovolj pogajalskih in lobističnih veščin, poleg socialnega in kulturnega kapitala, ki jim bodo omogočili, da bodo v bodoče sami pridobivali in vodili projekte.
- b. dvig socialnega in kulturnega kapitala v funkciji ekonomske rasti romske narodne skupnosti. Torej socialni kapital in *razvojna ekonomija*.³ Dvig socialnega kapitala širi možnost izbire, omogoča mobilnost pripadnikov romske narodne skupnosti. Sinergijski učinki treh oblik kapitala (socialnega, človeškega in kulturnega) so pomemben element *razvoja človeških virov*⁴ in tako pomemben vir *razvojne uspešnosti* romske skupnosti v Sloveniji. Oba razvojna stebra, *človeški viri* in *razvojna uspešnost*, morata voditi (tako v teoriji) k preseganju začaranega kroga družbene izključenosti pripadnikov romske narodne manjšine iz slovenske družbe.
- c. dvig socialnega in kulturnega kapitala v vlogi tvorbe *avtohtone romske narodne skupnosti*. Raba pridevnika avtohton je namenjena izenačevanju statusa romske narodne skupnosti s statusom italijanske in madžarske narodne skupnosti. Ker pridevnik *avtohton* rabi Ustava Republike Slovenije, ga rabimo tudi mi. Priznanje ustavnega statusa *avtohtone romske narodne skupnosti* bi moral biti naslednji korak.
- d. projekt nosi naslov Dvig socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti. Torej, ne gre za romski projekt in ne gre za romski denar! Naslov projekta pravi, da je potrebno v luči *romskega izhoda iz začaranega kroga družbene izključenosti* spreminjati tudi percepcije večinske populacije do romske skupnosti. Naj se Romi še tako opremijo z znanjem in veščinami, brez roke pripadnika večinskega naroda, ki bo pritisnila na kljuko vrat socialnega obrobja, in jih odprla, bo romski trud zaman.

---

³ Glej o tem podrobneje: dr. Mitja Durnik: *Politična ekonomija razvoja romske skupnosti*. Ljubljana, 2011.

⁴ Glej o tem podrobneje: Operativni program razvoja človeških virov za obdobje 2007–2013. Ljubljana, 16. 2. 2007 (http://www.svlr.gov.si/fileadmin/svlr/srp.gov.si/pageuploads/KOHEZIJA/kohezija-200207/op-ess_vlada-150207_koncno.pdf 22. 6. 2010).

V prvem letu trajanja projekta je bilo opravljenega veliko dela. Rezultate ažurno objavljamo na spletni strani projekta, pa jih danes ni potrebe obnavljati. Projekt ima velike vzpone, pa tudi dirjanje po klancu navzdol. Zunanji opazovalec bi to imenoval običajni razvojni ciklusi, tiste, ki smo v projektnih dogajanjih vključeni do vratu, pa ob takšnih dogodkih pograbi sveta jeza.

Prav takšno obnašanje, evforična rast in neracionalni padci (namenoma sem izpustil celotno zalogo *črnih zgodb*), kaže na potrebo po *temeljitem preoblikovanju filozofije podeljevanja in vodenja projektov*, namenjenih dvigu socialnega in kulturnega kapitala Romov v Sloveniji.

Projekte, ki so namenjeni izključno dvigu socialnega in kulturnega kapitala Romov, naj vodijo v veliki meri Romi sami. Tako bo še najmanj očitkov, da *civili* upravljajo z romskim denarjem. Seveda je potrebno še prej zgraditi ustrezno infrastrukturo. Infrastruktura je sestavljena iz ljudi, znanja in veščin. To infrastrukturo sestavljajo v največji meri *Romi, ki sodelujejo v projektu Dvig socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti ter znanje in veščine, ki ga bodo ti Romi akumulirali v obdobju trajanja projekta!*

Velja, da brez *pozitivne diskriminacije* Romi v Sloveniji še dolgo ne bodo uspeli tekmovati z večinskim prebivalstvom. Princip pozitivne diskriminacije ne sme pomeniti, da se projekti vodijo mimo standardov, veljavnih za projekte na sploh. In še, Romi morajo za uresničevanje pridobljenih projektov nositi tudi polno *odgovornost*.

Projekte, ki so namenjeni razgradnji stereotipov, predsodkov o Romih in sobivanju v slovenski družbi – naj v pretežni meri vodijo *civili*.

Pravice, dolžnosti in odgovornost za lasten napredek so stebri, na katerih je mogoče graditi družbo, v kateri živimo.

Izkušnje iz drugih okolij (ideje, modeli, rešitve), o katerih bo tekla beseda v nadaljevanju, nam bo dragoceno znanje, pa tudi ogledalo, ko bomo nabirali predloge za dvig socialnega in kulturnega kapitala v slovenskih okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti.